

*Голові спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертації на здобуття ступеня доктора
філософії ДФ 17.051.082
доктору наук із соціальних комунікацій, професору,
завідувачу кафедри журналістики
Факультету журналістики
Запорізького національного університету
Чернявській Людмилі Віталіївні*

ВІДГУК

офіційного опонента Зикун Наталії Іванівни
на дисертацію Червінчук Аліни Олегівни
«Феномен війни в інформаційному просторі України 2015-2018 рр.
(за матеріалами воєнної документалістики)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 061 «Журналістика» (галузь знань 06 – «Журналістика»)

Актуальність обраної теми дослідження. Дисертація Червінчук Аліни Олегівни «Феномен війни в інформаційному просторі України 2015-2018 рр. (за матеріалами воєнної документалістики)» спрямована на розв'язання комплексної проблеми, яка має наукове і практичне значення.

2014 рік актуалізував в українському науковому дискурсі проблему інформаційної різножанрової репрезентації феномену війни, сучасної війни, або «неовійни», війни як медіаподії. Із початком повномасштабного російського вторгнення вона набуває нового звучання й гостроти. Адже дійсно вкотре демонструє глобальний вплив і чи не панівне значення інформаційно-медійного складника перманентної гібридної війни росії проти України, який на тривалому часовому проміжку був недооцінений. Тому цілком дотриманим є прагнення авторки на матеріалі воєнної документалістики простежити еволюцію російсько-української війни періоду 2014-2018 рр. – від «протистояння», «конфлікту» до «громадянської війни», «громадянського конфлікту», АТО, ООС, «гібридної війни» тощо.

Дослідниця робить науковий зріз особливого етапу української історії, який став зламом картини світу українців, трансформував їхню когнітивну реальність, однак протягом тривалого часу з огляду на низку причин, у тому числі, й

об'єктивних, залишався не осмисленим і не систематизованим на науковому рівні. Введення в науковий дискурс соціальних комунікацій воєнної документалістики, трансльованої некомбатантами й комбатантами, сприяє формуванню більш реалістичних уявлень про феномен війни на Сході України.

Дослідження спрямоване на формування розуміння способів репрезентації досвіду війни на Сході України в сучасній українській воєнній документалістиці, виявлення авторської позиції та комунікаційних стратегій, використовуваних для осмислення феномену війни і побудови соціокультурного образу сучасної української воєнної історії з урахуванням статусу автора твору (некомбатанта (професійного комуніканта-журналіста)/комбатанта (учасника бойових дій)). Останнє заслуговує на особливе схвалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі журналістики факультету журналістики Запорізького національного університету у межах наукової теми № 0119U002915 «Традиційні та нові медіа: історичний і теоретико-прикладний аспекти» (термін виконання 01.09.2019 – 31.12.2024).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Переконливість результатів дисертації визначається глибоким знанням наукової репрезентованості досліджуваної проблеми, сучасних світових медіапрактик, дотичних до неї, напрямів розвитку використовуваних медіаформатів – завдяки скрупульозному вивченню значного масиву наукових джерел українських і зарубіжних авторів. Це забезпечило формування сучасного розуміння концепту війни і людей на війні. Теоретичну надійність результатів роботи визначають і враховані дисертанткою дослідження, присвячені сучасним медійним форматам («журналістика війни», «журналістика співучасті», «журналістика миру», «наративна журналістика», література non-fiction), і ретельне прочитання значного масиву емпіричного матеріалу із задіюванням сучасних ефективних методів і прийомів наукового аналізу.

Підвищує довіру до авторських викладок використання експертних медіаматеріалів (ГО «Детектор Медіа», Інституту масової інформації, Академії української преси).

Вибір А.Червінчук об'єкта дослідження має самостійне наукове значення, оскільки засвідчує вагомість аналізованої проблеми, а також змінює її науковий статус. Визначені у Вступі завдання дають чітке розуміння цільових орієнтирів авторки, втілених насамперед у формулюванні предмета дослідження («способи організації та репрезентації матеріалу про воєнні дії на Сході України у документальних творах, що репрезентують авторське бачення феномену війни»). Імпонує комплексність бачення дослідницею наукової проблеми – шість чітких завдань формують надійний каркас дисертаційної роботи, забезпечують переконливу його логіку й результати наукового пошуку. Особливий науковий інтерес, на нашу думку, становлять завдання виявлення авторських підходів до концептуалізації війни як сучасної української воєнної історії й окреслення концептосфери наративу війни з позицій різностатусних авторів.

Текст дисертації засвідчує, що в основі дослідження великий обсяг фактологічного матеріалу – 20 збірок воєнної документалістики, підготовлених авторами-журналістами (некомбатантами) (10) та авторами – учасниками подій (комбатантами) (10), що забезпечило порівняльний аналіз фокусування на виборі матеріалу й документально-творчого інструментарію (2015-2018 рр.), а відтак – і найбільш адекватне уявлення про війну. Варто погодитися із дисертанткою, що фіксування історій досвіду війни у форматі збірки формує панорамне уявлення про війну не конкретної особи, а спільноти осіб. Для забезпечення повноти медіавідображення війни були залучені публікації з українських ЗМІ («День», «Дзеркало тижня» (2014 і 2017 рр.).

Хороше враження про роботу й науковий рівень дослідниці справляє вибір загальнонаукових (зокрема, аналізу літератури, компаративного) і спеціальних (структурного, наративного, герменевтичного, якісного контент-аналізу) методів дослідження, ефективність яких в аналогічних наукових розвідках є безсумнівною, а

професійне їх використання А.Червінчук забезпечило комплексне охоплення об'єкта наукового дослідження та забезпечило надійність висновків.

У першому розділі *«Війна у вимірі сучасної документалістики»* дисертантка на основі осмислення наукових джерел та узагальнення української практики окреслює особливості інформаційного простору, що визначають підходи й способи представлення воєнної дійсності різними типами ЗМІ й логіку поведінки комунікантів, які формують український воєнний дискурс. А.Червінчук, зіставляючи множинні наукові підходи, трактує наративний спосіб концептуалізації війни й організації воєнної документальної історії як такий, що передбачає певну структурну та смислову впорядкованість, цілісність, формує і репрезентує модель авторського бачення суспільних феноменів. Важливим для розуміння трактування дисертанткою наукової проблеми є диференціювання статусу комунікантів-нараторів документального твору (комбатантів/некомбатантів), що визначає спосіб осмислення феномену війни; порівняння журналістських форматів («журналістика миру», «журналістика співучасті», «журналістика війни») із підкресленням пріоритетності дотримання журналістських стандартів та саморегуляції під час роботи в зоні бойових дій, незалежно від обраного формату. У зв'язку з цим підрозділу 1.3 відводимо особливе місце і роль у цій частині дисертації.

Розділ 2 *«Феномен війни на Донбасі з позицій автора-спостерігача за подіями»* відведено для аналізу документальних збірок про війну, підготовлених професійними журналістами, які мають, відповідно до класифікації дисертантки, статус автора-спостерігача. На основі узагальнення документальних публікацій констатується, що основним матеріалом для них став факт – перебіг воєнних дій, і доводиться, що спосіб його репрезентації визначається авторськими намірами і комунікаційними стратегіями (проінформувати, вразити чи роз'яснити, сконструювати «реальність війни» чи викликати резонанс). Дисертантка диференціює дві рольові характеристики комунікантів – оповідачі (спостерігачі, свідки, коментатори) й модератори. Вона простежує особливості документального формату фіксування воєнної історії, доводячи, що він є радше реконструкцією вражень і переживань, а не хроніки бойових дій. Із залученням значного масиву текстологічних фрагментів досліджуються

комунікаційні стратегії авторів у різних типах збірок, які дисертантка за домінуючим підходом до відображення диференціює на: 1) емоційні репрезентації «емоції війни»; 2) хронікальні – «хроніки війни»; 3) «буденність війни».

Дисертантка встановлює, що для документалістики про війну на Сході України характерне формування концептуалізованого, цілісного, широкого уявлення авторів збірок про війну, а саме концептуалізування розуміння моделі воєнного світу та місця людини в цій дійсності – з використанням концептів «війна» (як зміна картини світу; як загроза; як смерть; страх і страждання); воїн (професіонал; захисник; борець); «ворог» (агресор; мучитель; маргінал; боягуз). Вони формують цілісний концептуалізований погляд на основні категорії війни як специфічний досвід. Важливим у роботі, зокрема, і в цьому розділі є гендерний аспект: доведення спроможності жінок-військовослужбовиць (як професіоналок та борців) нарівні з чоловіками виконувати бойові завдання, захищати рідну землю.

Цікавим, системно виписаним і добре проілюстрованим є розділ 3 «Феномен війни на Донбасі з позиції автора-учасника подій». Він побудований на комплексному аналізі матеріалів збірок авторів-комбатантів В. Макеєва, К. Чабали, А. Сиви, Р. Зіненка, В. Пузіка, М. Бреста, М. Музики, А. Пальваля, П. Потехіна, В. Ананьєва, Д. Якорнова, А. Чеха. Дисертантка доводить більшу їх свободу щодо презентування фактів і відображення власного досвіду війни, а також демонстрування спільності досвіду перебування на війні зі своїми побратимами. Спосіб систематизування матеріалу аналогічний наведеному у попередньому розділі: виокремлення типів документальних збірок за способами репрезентації війни («війна як екзистенційний досвід у фокусі уваги комуніканта»; «війна як альтернативна реальність у фокусі уваги комуніканта»; «війна як воєнний досвід у фокусі уваги комуніканта») і глибокий аналіз авторських інтенцій і використовуваних ними комунікаційних стратегій. Виправданим у дослідницькому плані вважаємо розмежування на сторінках роботи понять «оповідач» і «розповідач» (і як об'єкта, і як суб'єкта розповіді) для збірок різних типів авторів. У розділі представлено результати узагальнення підходів концептуалізованого відображення війни саме комбатантами, тому наповнення концептів «війна», «ворог», «воїн» дещо

відрізняється від трактування некомбатантами – і атмосфери війни, і типів воїнів, і сприйняття ворога як частини воєнної реальності.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Отримані авторкою результати є достовірними й переконливими. Окремі з них досягаються в науковому дискурсі вперше, інші уточнюють уже наявні наукові підходи й характеристики на основі нового емпіричного матеріалу. Усі розділи є несуперечливими, глибоко виписаними, добре ілюстровані переконливими цитатами аналізованих збірок документалістики. Робота справляє гарне враження логічністю й послідовністю викладення, чіткою й доволі детальною структурованістю тексту, що водночас засвідчує розуміння структури самого досліджуваного матеріалу. Висновки до розділів переконливі, відповідають завданням, проблематиці й змістові дисертації, викладені виразно й чітко, є результатом наукового пошуку автора, добре ілюстрованого прикладами. Авторка вміло веде наукову дискусію, коректно уточнюючи й доповнюючи висновки цитованих авторів.

Усе це визначає вагомість і практичну значущість одержаних результатів. Попри те, що війна в Україні з перших її днів 2014 року не сходить зі шпальт провідних ЗМІ в Україні і світі, достатньо оперативно була відрефлексована в документально-художній літературі, у науковому дискурсі робота А. Червінчук є першою спробою у форматі дисертації комплексно дослідити з використанням соціокомунікаційного підходу особливості відображення війни на Сході України в українській воєнній документалістиці.

До основних наукових результатів і здобутків дисертантки у зв'язку з цим варто віднести:

- 1) систематизування української документальної літератури про воєнні дії на Сході України й диференціювання типів документальних збірок на основі різних способів організації та репрезентації матеріалу в воєнній історії;
- 2) обґрунтоване розмежування комунікаційних інтенцій різних типів авторів – некомбатантів /комбатантів

3) визначення й аналіз комунікаційних стратегій репрезентації воєнної документальної історії комунікантів-спостерігачів за подіями (журналістів, некомбатантів) («емоції війни», «хроніка війни», «буденність війни») та комунікантів-учасників подій (комбатантів) («війна як екзистенційний досвід», «війна як альтернативна реальність», «війна як воєнний досвід»);

4) обґрунтування доцільності аналізу української воєнної документалістики, виданої у 2015-2018 рр., крізь призму концептуалізованого підходу до сприйняття феномену війну – на основі сучасних наукових підходів до розуміння концепту;

5) концептуальна модель репрезентації війни в українській документалістиці як єдність трьох концептів «війна», «воїн», «ворог», що у майбутньому може доповнюватися;

Дисертаційна робота А. Червінчук матиме значення і для актуалізації розуміння особливостей сучасного інформаційного простору та способів репрезентації війни; дає розуміння диференціації ролей та статусу авторів сучасної української воєнної документалістики, що сукупно забезпечують розуміння багатофокусності феномену війни.

Отже, дослідження А. Червінчук характеризується науковою актуальністю й новизною, що засвідчив аналіз змісту дисертації.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні теоретичні положення, наукові висновки й практичні рекомендації оприлюднено в 18 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія; 2 – публікації у наукових фахових виданнях України; 3 – публікації у виданнях інших держав; 4 – публікації у виданнях України, що індексуються в наукометричній базі Index Copernicus; 8 – публікації апробаційного характеру. Дослідниця доповідала про хід і результати роботи над темою на 8 міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій з доволі широкою географією (Вінниця, Влоцлавек (Польща), Київ, Львів, Одеса, Рига (Латвія), Чернівці).

Дотримання вимог академічної доброчесності. Результати перевірки та

аналізу матеріалів дисертації не містять ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Посилання на згадані в тексті джерела інформації оформлені коректно, у використанні тверджень, розробок, відомостей та ідей інших дослідників дотримано норм законодавства про авторське право.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Зміст анотації дає цілісне уявлення про роботу – у єдності об’єкта, предмета, завдань і основних результатів, отриманих на значному масиві емпіричному матеріалу із використанням комплексу дослідницьких методів і прийомів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

1. Здається, не зовсім коректним говорити про стандарт «об’єктивності» на сторінках дисертації (наприклад, с. 64, інші) – у сучасній журналістській практиці натомість прийнято говорити про достовірність. До того ж, і на сторінках дисертації достатньо послідовно підкреслюється, що «у розповідях журналістів переплітається суб’єктивність та фактаж» (с.83), вказується на «суб’єктивність авторки збірки» (с.84), говориться про суб’єктивний досвід, про суб’єктивну воєнну дійсність тощо.

2. Авторка пунктирно на сторінках окремих підрозділів торкається використовуваних авторами воєнної документалістики жанрів, підкреслюючи на с.72, що «вивчення жанрової палітри не було предметом дослідження». Вважаємо, що робота лише виграла б навіть від достатньо загальної інформації про жанрові формати, використовувані авторами-некомбатантами та авторами-комбатантами.

3. Поглибило б розуміння різних аспектів документальної воєнної літератури і окреслення мовно-стилістичних засобів, які значною мірою забезпечують реалізацію комунікаційних інтенцій авторів документальної воєнної прози. Авторкою щедро й доречно цитуються красномовні фрагменти аналізованих збірок, які містять воєнні терміни, професіоналізми, жаргонізми тощо (зокрема, на с. 131, с.198, на інших). Узагальнення й систематизування такої інформації дало б цікаві додаткові результати у контексті досліджуваної теми.

4. На нашу думку, знижують рівень наукової тональності формулювання типу «*автор у своїй праці...*» (с.39, с.48, інші), «*у своєму дослідженні*» (с.37-38, інші); вважаємо не зовсім доречним вживання у науковому тексті дієслів, наділених

систематизування такої інформації дало б цікаві додаткові результати у контексті досліджуваної теми.

4. На нашу думку, знижують рівень наукової тональності формулювання типу «автор у своїй праці...» (с.39, с.48, інші), «у своєму дослідженні» (с.37-38, інші); вважаємо не зовсім доречним вживання у науковому тексті дієслів, наділених певними конотаціями («автор виголосив думку» - с.36, с.60). Також до авторського недогляду відносимо словосполучення «українсько-російська війна» (с.6, с.33, с.118) замість нормативного «російсько-українська» (на першому місці – назва країни-агресора, яка розв'язала війну).

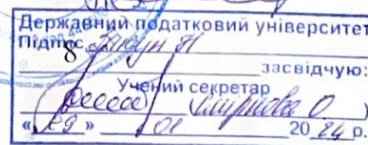
Викладені зауваження мають переважно дискусійний або рекомендаційний характер, а виявлені недоліки та рекомендації зовсім не знижують високий рівень дослідження здобувачки, окреслюють перспективи подальшої наукової діяльності в обраному напрямі.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертація Червінчук Аліни Олегівни «Феномен війни в інформаційному просторі України 2015-2018 рр. (за матеріалами воєнної документалістики)» характеризується високим рівнем актуальності, наукової новизни, є завершеним самостійним дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, містить нові науково обґрунтовані результати, вмотивовані висновки та має практичне значення.

Усе це дає підстави зробити висновок, що дисертація відповідає вимогам спеціальності 061 «Журналістика», наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 №341, а її авторка, Червінчук Аліна Олегівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 061 «Журналістика».

Офіційний опонент:

Доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, декан факультету
соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Державного податкового університету
Міністерства фінансів України

Наталія ЗИКУН